

**М. М. ЮРЛОВ. ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЧНИХ ПЕРЕДУМОВ
СТВОРЕННЯ ООН**

Досліджено політологічні аспекти створення ООН як міжнародного політичного інституту на універсальному рівні з точки зору історичних передумов, політико-правових концепцій та розуміння сутності міжнародної організації загальної компетенції державами на різних етапах процесу історичного розвитку.

Ключові слова: еволюція ООН, міжнародний політичний інститут, міжнародна організація, Статут ООН.

Исследовано политологические аспекты создания ООН как международного политического института на универсальном уровне с точки зрения исторических предпосылок, политико-правовых концепций и понимания сущности международной организации общей компетенции на разных этапах исторического развития.

Ключевые слова: эволюция ООН, международный политический институт, международная организация, Устав ООН.

The article deals with aspects of political creation of the UN as an international political institution at the universal level in terms of historical background, political and legal concepts and the understanding of the international organization of general competence at different stages of historical development.

Key words: UN evolution, international political institutions, an international organization, the UN Charter.

Політологічний аналіз історичних передумов створення ООН як універсальної міжнародної організації загальної компетенції та міжнародного політичного інституту має значну актуальність на сучасному етапі, що викликано, перш за все, практичним значенням проблематики модернізації ООН у сучасних умовах формування принципово нових глобальних проблем людства, посилення міждержавної інтеграції та відповідних змін у розумінні місця та ролі міжнародних організацій провідними державами світу та іншими політичними акторами на універсальному рівні, що гостро потребує, у свою чергу, розробки нових політологічних концептів на доктринально-теоретичному рівні.

Слід відзначити, що зазначена проблематика досить ретельно розглядається як у вітчизняній, так й у західній політологічній та міжнародно-правовій літературі. Так, протягом періоду функціонування ООН щодо вказаних питань висловлювалися такі українські і російські науковці, як В.М. Корецький, М.О. Баймуратов, В.О. Карташкін, М. Тахер, М.В. Андреев, Т.Ю. Кочеткова. Крім того, можна назвати західних вчених, зокрема, Г. Кельзена, П. Кеннеді, С. Доуса, Я. Воутерса та інших.

Аналізуючи джерельно-монографічну базу, можна зробити загальний висновок про досить високий рівень наукової розробки політологічних питань створення ООН та його історичних детермінант. В той же час, жодне з наявних профільних досліджень не вирішує питання комплексного аналізу історичних та історико-правових передумов створення першої універсальної міжнародної організації загальної компетенції, а тому така постановка проблеми є новою для сучасної політологічної науки, що характеризує важливе методологічне та загальнонаукове зна-

чення подібного дослідження. Таким чином, дослідження вказаних питань є важливим науковим та практичним завданням, що потребує вирішення на сучасному етапі розвитку політологічної науки в частині організації та діяльності міжнародних політичних інститутів.

Комплексне системне політологічне дослідження місця та ролі ООН у сучасному світі, поза сумнівом, потребує, як вбачається, ретельного аналізу історичних передумов створення ООН як міжнародного політичного інституту на універсальному рівні, у тому числі – всебічного розгляду тих проектів міждержавних союзів та міжнародних організацій, що створювалися протягом історії людства, поступово формуючи концепт міждержавного співробітництва та вирішення загальних завдань світового співтовариства в цілому.

В практичному вимірі, перші спроби створення певної системи інституціоналізованого міждержавного співробітництва у початковій формі відбулися на території Давньої Греції та знайшли своє зовнішнє вираження у вигляді воєнних альянсів, що уклалися між грецькими містами-державами та мали за мету силове приборкання можливого агресора шляхом узгоджених спільних дій. Цей факт не є випадковим, адже саме у Давній Греції в VI в. до н.е. були створені перші постійні міжнародні об'єднання – сіммакії та амфіктіонії, що стало першим досвідом людства у створенні міжнародних організацій взагалі. Такі об'єднання представляли собою релігійно-політичні союзи племен (громад) та міст з загальними святилищем, казною, правилами ведення війни¹. За справедливим висловом Ф.Ф. Мартенса, «хоча ці союзи й були викликані спеціально релігійними цілями, але справляли свою дію взагалі на відносини між грецькими державами: подібно до інших соціальних факторів, вони зближували народи та пом'якшували їх закритість»².

Своє логічне продовження спроби обґрунтування зазначених ідей формалізованого забезпечення міждержавного співробітництва, а також пошуку реальних політико-правових засобів їх реалізації, отримали у період Європейського Середньовіччя та Відродження, коли проблема втілення в життя політико-правових механізмів забезпечення міжнародної безпеки була піднесена на більш високий теоретичний рівень завершених та витриманих логічно концепцій та знайшла відображення як у творах видатних письменників-гуманістів та політичних діячів, так й у конкретних проектах міждержавних союзів.

Слід відзначити, що наявні моделі забезпечення міжнародної безпеки та міждержавного співробітництва у Європі на зазначеному етапі мали яскраво виражений регіональний характер, що дає підстави окремим дослідникам безпосередньо пов'язувати їх виникнення з сучасною концепцією об'єднаної Європи. Так, на думку В.Копійки та Т.Шинкаренка, «розглядаючи порушення міжнародної безпеки як першопричину суперечностей, що спричиняють війни, прихильники «єдиної Європи» висловлювалися за потребу утворення наднаціонального об'єднання, яке б керувалося, передусім, спільними інтересами, а не інтересами окремих держав»³. М.М. Микієвич прямо зазначає, що «проблема реального втілення в життя міжнародної безпеки була основою всіх ідей, які впродовж століть формували концепцію об'єднаної Європи»⁴.

В цьому контексті доцільно зробити висновок про першочергове значення вказаних теоретичних та практичних проектів для поступового формування концепції всезагальної безпеки, що є основою функціонування ООН на сучасному етапі, та визнати їх початковою формою наукових роздумів не тільки про

регіональне об'єднання європейських держав, але, в першу чергу, й про створення міждержавного органу, що мав би забезпечити колективну безпеку всього кола держав-учасниць та сприяти досягненню їх загальних інтересів. Разом з тим, необхідно відзначити чіткі риси певної наднаціональності такого органу, що прослідковуються у багатьох творах зазначеної історичної епохи. Наприклад, А. Данте вважав, що єдиною умовою забезпечення стабільності на європейському континенті є створення об'єднаної держави під началом верховного правителя, який повинен керувати Європою, опираючись на федерацію підлеглих йому держав, маючи на увазі створення особливої конфедеративної християнської республіки. На його думку, єдина імперія необхідна для настання на землі вічного миру й припинення суперечок князів і королів. Імператор, будучи єдиним законним власником усієї землі, не прагнуче до набуття чужої власності. Об'єднання людства в такій державі не спричинить знеособленої уніфікації, і місцеві свободи та самоуправління повинні бути збережені. В такій «світовій державі» настане «повнота часів» – загальне благополуччя і благоденство, оскільки лише законність, справедливість і матеріальна забезпеченість можуть сприяти «в людях благоволінню» і досягненню вищої цілі – спасінню душі⁵.

Вбачається досить показовим застосування А. Данте словосполучення «світова держава», що певним чином перегукується з ідеями «світового уряду» в XX ст., що висловлювалися деякими авторами вже після створення ООН та у зв'язку з аналізом її правової природи або шляхів подальшого удосконалення. Більше того, не викликає сумнівів мета, що закладається автором та полягає у досягненні загального блага шляхом забезпечення у всезагальному масштабі законності, справедливості та матеріальної забезпеченості, що не може не викликати асоціацій з цілями ООН, що викладені у ст.1 Статуту та є наступними: 1. Підтримувати міжнародний мир та безпеку та з цією метою приймати ефективні колективні заходи для попередження та усунення загрози миру та придушення актів агресії та інших порушень миру та проводити мирними засобами, у відповідності до принципів справедливості та міжнародного права, залагодження або розв'язання міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру. 2. Розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівності та самовизначення народів, а також приймати інші відповідні заходи для зміцнення всезагального миру. 3. Здійснювати міжнародну співпрацю у розв'язанні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру та в заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови та релігії. 4. Бути центром для погодження дій націй у досягненні цих загальних цілей⁶.

Таким чином, можна зробити висновок про безумовну важливість та сьогоденну актуальність наукового аналізу середньовічних та ренесансних європейських політико-правових творів, у центрі уваги яких перебувають проблеми миру, безпеки та досягнення людством загального блага, насамперед, в контексті вивчення історичних та історико-правових передумов створення універсальної міжнародної організації співробітництва всього світового співтовариства, а також про виникнення прагнення до вказаних цілей задовго до перших реальних кроків в цьому напрямку, оскільки міжнародні відносини та міжнародне право на той момент ще не досягли того рівня розвитку, щоб практично втілити ідеї, які здавалися утопічними в епоху перманентних війн як нормального засобу реалізації зовнішньої політики та національних інтересів держави. Отже, головна цінність

зазначених ідей полягає у виведенні на теоретично обґрунтований та закріплений у письмовій формі рівень вікових прагнень людства до мирного співіснування на планеті, що стало первинним історико-правовим підґрунтям реального створення першої міжнародної організації безпеки та співробітництва кілька століть потому.

Одним з перших конкретних проєктів формування своєрідної організації колективної безпеки, принципи якої були певною мірою подібні до засадничих основ ООН, що був розроблений на державному рівні, вважається Проєкт, запропонований чеським королем Іржи Подебрадом у 1464 р. На думку В.М. Корецького, цей Проєкт мав високу роль та значення у формуванні системи організації миру і безпеки на конкретному історичному етапі. Крім того, В.М. Корецький дав глибокий аналіз низки положень Проєкту з огляду на сучасні принципи міжнародного права, зокрема, принципи Статуту ООН, зазначивши важливу схожість між ними, а також вказав на таку суттєву рису Проєкту, як рівність суб'єктів, що, в свою чергу, перегукується із принципом рівності держав як одним з основних принципів сучасного міжнародного права. За його словами, «цей договір, з огляду на згадану рису (рівність), був значною мірою вже не феодальним, якому були властиві риси ієрархії. Це виявлялося у тому, що він не був замкнутим договором, оскільки відкривав можливість приймати в його члени будь-якого християнського короля, князя чи магната, які поки що не входять у цю єдність»⁷. Особливе історично-правове значення Проєкту Іржи Подебрада той же В.М. Корецький вбачає у «його головній меті: турботі про мир, мир справжній, чистий, і міцний на вічні часи, його конкретності та реалістичності. Ідеї миру, втілені в Проєкті, звучали і для наступних поколінь, вони розвивалися і ширилися, відірвавшись від історичних умов, які їх породили... Вони були сформульовані за покликом народу, увійшли в ідейну спадщину народів, набули загальнолюдського характеру. Проєкт тому став видатною історичною пам'яткою, головні ідеї якої живуть і розвиваються відповідно до нової історичної епохи, нових конкретних умов»⁸.

Слід зазначити, що, не дивлячись на «конкретність та реалістичність», Проєкт Іржи Подебрада не був реалізований, як вбачається, з вказаних вище причин невідповідності конкретно-історичних умов та стану розвитку міжнародних відносин до закладених у ньому ідей мирного співіснування та координації дій суверенних держав у сфері міжнародної безпеки, але найважливішими у ньому є ті відмінності, що відрізняють цей Проєкт від більш утопічних ідей інших середньовічних авторів, серед яких можна відзначити наступні: по-перше, запропоноване утворення не є наднаціональним, натомість враховується принцип суверенітету держав, оскільки Іржи Подебрад шукав більш тісних відносин з королями Франції, Польщі, Угорщини та Венецією як з рівними суб'єктами міжнародних відносин з метою створення певних гарантій колективної безпеки; по-друге, такий союз не був абсолютно закритим, адже будь-яка держава християнського світу могла бути прийнята до нього; по-третє, вперше утверджувався історично-правовий прообраз такого принципу сучасного міжнародного права і міжнародних відносин, як рівність держав, а також концепції всезагальної безпеки в цілому, що є юридично втіленим у нормах та принципах Статуту ООН. Отже, документ має виключне історичне та політико-правове значення, а також є необхідним елементом комплексного політологічного дослідження історичних передумов створення ООН як універсальної міжнародної організації загальної компетенції у сучасному світі.

Також доцільно звернути увагу на погляди видатного вченого Гуго Гроція, що

були ним висловлені у XVII ст. та спрямовані, за словами М.М.Микієвича, на «формування єдиного світового порядку з метою гарантування безпеки та мирного співіснування держав», причому діяльність Гуго Гроція «відбувалася в період, коли особливо активними були процеси перетворення феодалних держав у національні, суверенні»⁹.

Слід зазначати, що такі процеси були пов'язані, перш за все, з формуванням т.з. Вестфальського світового порядку внаслідок підписання Вестфальського миру, що складається з двох мирних договорів, укладених 24 жовтня 1648 р. в містах Вестфалії Мюнстері та Оснабрюці, які містили норми щодо територіальних змін, релігійних відносин та політичного устрою Римської імперії¹⁰. Значення та наслідки вказаних договорів для подальшого розвитку міжнародного права та міжнародних відносин доцільно розглядати з п'яти позицій, що складають базові елементи домовленостей, є ключовими та глобальними у масштабі історичного процесу в цілому та полягають у наступних тезах: 1. Світ складається з суверенних держав; відповідно, у світі відсутня єдина верховна влада та принцип універсалістської ієрархії в управлінні. 2. Світ базується на принципі суверенної рівності держав, та, відповідно, їх невтручання у внутрішні справи одна одної. 3. Суверенна держава має необмежену повноту влади на власній території над своїми громадянами. 4. Світ регулюється міжнародним правом, що розуміється як право договорів суверенних держав між собою. 5. Оскільки тільки суверенні держави виступають у якості суб'єктів міжнародного права, то тільки вони є визнаними акторами у світі¹¹.

Як зазначає В.Н. Денисов, у цей момент «перед людством постало величезне й одночасно надзвичайно складне завдання щодо запровадження загального порядку цих відносин, виходячи з розуміння нового змісту поняття держави, що випливає з її суверенітету та рівності з іншими державами. Необхідно було знайти такі начала взаємодії держав, які задовольняли б усіх, і, ґрунтуючись на взаємності, могли бути визнані як обов'язкові правила. Такими началами, чи принципами, могли стати лише справедливість і мир, які відповідали спільним інтересам усіх суверенних держав»¹². Більше того, науковець зазначив, що «світові процеси тієї, здавалося б, далекої від нас епохи (яку з такою повнотою відобразив Гуго Гроцій) дуже схожі з нинішнім станом розвитку людства, оскільки їх характеризує докорінний перегляд ставлення народів до питань війни та миру. З огляду на цілі нинішнього покоління, яке прагне запобігти ядерній війні й створити умови для виживання людства, цей процес об'єктивно пов'язаний з необхідністю формування такого міжнародного порядку, який у всьому ґрунтувався б на міцних гуманістичних засадах і фактичній здатності держав (забезпеченій юридичними засобами) будувати свої взаємовідносини, спираючись лише на ці засади. Гуманізація світового порядку повинна стати головною метою міжнародного співтовариства (перш за все ООН), яке має для цього багато політичних і юридичних засобів». І тут же зроблено висновок, що «практична реалізація цієї мети приведе до створення необхідних умов для вирішення глобальних проблем людства і запровадження на цій підставі нового світового порядку, який відрізняється безумовною універсальністю та справедливістю складових елементів»¹³. Слід відзначити, що саме подібний тип світового порядку був втілений у положеннях Статуту ООН 1945 р., що залишається найважливішим регулятором міжнародних відносин на сучасному етапі.

Таким чином, в результаті проведеного політологічного аналізу історичних

передумов створення ООН на попередніх до цього конкретно-історичних етапах, можна дійти до низки важливих висновків, серед яких варто відзначити наступні: а) головна цінність політико-правових ідей періодів Середньовіччя, Відродження та Нового часу щодо інституціалізації міждержавного співробітництва полягає у виведенні на теоретично обґрунтований та закріплений у письмовій формі рівень вікових прагнень людства до мирного співіснування на планеті, що стало первинним історико-правовим підґрунтям реального створення першої міжнародної організації безпеки та співробітництва кілька століть потому; б) цілі і завдання ООН цілком відображають тенденцію його гуманізації та пошуку універсальних способів забезпечення всезагальної безпеки через неухильне дотримання державами-членами ООН імперативних принципів міжнародного права та міжнародних відносин, що покладені в основу всієї організації та діяльності ООН, що вперше постає фундаментальною проблемою співіснування держав у працях Гуго Гроція, відображаючи загальні тенденції конкретно-історичного періоду Нового часу та відповідних політико-правових напрямів і тенденцій.

Отже, висновки, отримані як результат політологічного дослідження історичних передумов створення ООН в частині аналізу попередніх конкретно-історичних етапів, мають стати належним підґрунтям як для продовження наукових досліджень місця і ролі ООН у сучасному світі, так й особливостей сучасної системи загальної міжнародної безпеки і мирного співіснування держав взагалі, а з практичного боку – посприяти подальшим пошукам оптимальної моделі модернізації ООН у сучасних умовах глобалізації, міждержавної інтеграції та трансформації міжнародних відносин.

1. *Баймуратов М.А.* Международное публичное право. – Х.: Одиссей, 2007. – С. 243.
2. Там же.
3. *Копійка В., Шинкаренко Т.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення. – К., 2001. – С. 11.
4. *Микієвич М.М.* Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки. – Львів, 2005. – С. 14.
5. *Данте Алигьери.* Малые произведения. – М., 1968. – С. 322.
6. Устав ООН от 26.06.1945 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm>
7. *Корецький В.М.* Проект Иржи Подебрада об организации мира и современность. Избранные труды / Редкол. В.Н. Денисов (гл. ред.) и др. – К., 1989. – С. 399.
8. Там же. – С. 404.
9. *Микієвич М.М.* Цит. праця. – С. 17.
10. *Баймуратов М.А.* Цит. работа. – С. 63.
11. *Барабанов О.Н., Голицын В.А., Терещенко В.В.* Глобальное управление. – М.: МГИМО-Университет, 2006. – С. 6.
12. *Денисов В.Н.* Гуго Гроций о мировом порядке и современность // Идеи мира и сотрудничества в современном международном праве / Под ред. В.Н. Денисова. – К., 1990. – С. 30-31.
13. Там же. – С. 46-47.